

PAPER DETAILS

TITLE: GELENEKSEL KÖY HAYATINDA AÇLIGIN ÖNLENME VE GIDA GÜVENCESİNİN
SAGLANMA BIÇIMLARI

AUTHORS: Hayrettin SAHİN

PAGES: 834-857

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2509541>

GELENEKSEL KÖY HAYATINDA AÇLIĞIN ÖNLENME VE GIDA GÜVENCESİNİN SAĞLANMA BİÇİMLERİ

FORMS OF PREVENTING HUNGER AND ENSURING FOOD SECURITY IN TRADITIONAL VILLAGE LIFE

Hayrettin ŞAHİN*

ÖZ: İnsanlar gıda ihtiyacını gidermek için çeşitli hayvan ve bitkilerden faydalanmakta ve bu yöndeki tecrübelerini nesilden nesle aktarmaktadır. Köylüler bazen kendi yetiştirdiği hayvan ve bitkilerle bazen de doğada kendiliğinden var olan bitki ve hayvanlarla beslenmektedir. Köyde yaşayanlar gıda çeşitlendirmesi yaparak ve saklama biçimleri geliştirerek açlığın önlenmesi ve gıda güvencesinin sağlanmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu araştırmada Erzurum ilinin Oltu, Olur, Tortum, Uzundere, Narman ve Şenkaya ilçelerinin köylerinde, 1878-1960 yılları arasındaki besin çeşitliliği durumu ortaya çıkarılmıştır. Köylülerin kentte üretilen ürünlerden uzak, kendi kendine yeterlilik içerisinde devam eden yaşamlarında uyguladıkları açlığı önlemeye yönelik çabalar üzerinde durulmaktadır. Araştırmacı yaklaşık beş yıllık (2016-2021) süre içerisinde katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakatlar yaparak açlığı önleme ve gıda güvencesi sağlama biçimlerini tespit etmiştir. Araştırma neticesinde, dayanışma ve paylaşma başta olmak üzere çeşitli hayvansal ve tarımsal ürün yetiştirerek, onları depolayarak, tarım arazilerini genişleterek, yenilebilir yabani ot ve yabani hayvanlardan yararlanarak, suyu etkin kullanarak, toplumsal sorumluluklar üstlenerek, dezavantajlıların gıdasını sağlayarak ve başkasına olan bağımlılıktan kurtularak açlığın önlenildiği ve gıda güvencesi sağlandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açlığı önleme, gıda güvencesi, köy yaşamı, hayvan çeşitliliği, bitki çeşitliliği.

ABSTRACT: People benefit from various animals and plants to meet their food needs and pass on their experiences in this direction from generation to generation. Villagers sometimes feed on animals and plants they grow, and sometimes on plants and animals that exist spontaneously in nature. The people living in the village have done various studies to prevent hunger and ensure food security by diversifying food and developing storage methods. In this research, the food diversity situation between 1878-1960 in the villages of Oltu, Olur, Tortum, Uzundere, Narman and Şenkaya districts of Erzurum province was revealed. It focuses on the efforts to prevent hunger, which the villagers implement in their self-sufficient lives, away from the products produced in the city. The researcher determined the forms of preventing hunger and providing food security by making participant observations and in-depth interviews over a period of approximately five years (2016-2021). As a result of the research, it has been determined that hunger is prevented and food security is ensured by raising various animals and products,

* Dr. Öğr. Üyesi.- Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü / Sinop - sahinhayrettin@gmail.com (Orcid: 0000-0001-8921-2840)

This article was checked by Turnitin.

storing them, expanding agricultural lands, making use of edible weeds and wild animals, using water effectively, assuming social responsibilities, providing food for the disadvantaged and getting rid of dependence on others. On the other hand, solidarity and sharing are very important for the village community.

Keywords: Hunger prevention, food security, village life, animal diversity, plant diversity.

1. Giriş

Gıda tüketimi insanın zorunlu yaşamsal faaliyetidir. Bu zorunluluk insanı sürekli arayışa yöneltmiş ve bu arama sürecinde bitkiler ve hayvanlardan faydalanılmıştır.

Sosyo-ekonomik araştırmalar ve arkeolojik kazılar yoluyla insanların beslenme biçimlerine yönelik veriler elde edilmiştir. Bu veriler neticesinde insanların gıda tüketiminin üç başlıkta araştırılması uygun görülebilir. Bunlar; a) Beslenmeye yönelik yapılan araştırmalar, b) Tüketilen gıdanın kültürel değerini ortaya koymaya yönelik araştırmalar ve c) Sağlığı korumaya yönelik gıda tüketimi araştırmalarıdır. Bu araştırmada gıdanın birincil ve en önemli fonksiyonu olan beslenme esas alınmıştır.

Bu araştırma, geleneksel köy yaşamında metabolizmanın ihtiyacı olan besinin nelerden ve nasıl karşılandığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle köylülerin, açlığı önleme ve gıda güvencesi sağlamaya yönelik ne tür hazırlıklar yaptığı ortaya konulmaktadır.

Geleneksel köy yaşamında açlığın doyurulması konusunda risk oluşturan nedenler genelde doğal afetler ve savaşlardır. Bunların her birisi ara sıra ortaya çıkmakta ve insanları derinden etkilemektedir. Bu durumlarla başa çıkmak için çeşitli çözümler üretiliş ve bu çözümler kültür içerisinde yaşatılmıştır.

Araştırmada, Türk köylüsünün geleneğini¹ ortaya koymak önemli görülmektedir. Çünkü Vambery'e göre Türklerin İslamiyet öncesi geçmişi, Asyatik kökenleri ve göçleri unutulmuş, kolektif hafızadan silinmiştir. Bu geçmişin ve eski uygarlığın yalnızca kırıntıları, resmi çevreler dışında, Türk köylüsünün geleneklerinde ve özellikle Anadolu'daki göçebeler arasında yaşamaktadır (Türkdoğan, 2013: 110). Kayıtlı tarih içerisinde kentlere ve yönetim sınıfına yönelik bilgiler çok fazlayken kır ya da köye ait bilgiler oldukça sınırlıdır. Literatür incelendiğinde köy toplumunun sosyal tarihi ile ilgili işbölümü, homojen toplum yapısı, gelenek, töre vb. içeriği muğlak

¹ Geleneksel toplum (traditional society) genellikle endüstriyel, kentleşmiş ve kapitalist modern topluma karşı kullanılır. Ancak terimin çok geniş anlam içermesi kullanımını zorlaştırmaktadır. Yanlış bir yaklaşımla, modern-olmayan döneme ait çok çeşitli toplumları bir arada harmanlayan geleneksel toplum, yargılayıcı bir terimdir ve bu doğrultuda, bazen sıkı sıkı kaynaşmış aile değerleri ve cemaatin efsanevi altın çağıyla birlikte anılmasına rağmen, adlandırdığı toplumlara genellikle olumsuz özellikler, geri, ilkel, bilimsel olmayan ve duygusal bir toplum özellikleri atfetmektedir (Marshall 1999, 259). Bu araştırmada, geleneksel terimi endüstriyel, kentleşmiş ve kapitalist modern topluma karşı kullanılmaktadır.

birçok kelime ile geçiştirilmektedir. İşbölümlerinin ayrıntıları, homojen toplumun yaşam biçimleri, geleneğin işlevi hakkında çok sınırlı bilgiler bulunmaktadır.

Açlığı önlemeye yönelik literatür çalışmalarında, geleneksel dönemin kentleri ön plana çıkmaktadır. Kentlerde dayanışma, paylaşım ve vakfın fonksiyonları üzerine birçok eser bulunmaktadır. Oysa köylerin her birinde açlığın önlenmesinde çeşitli yöntemler kullanılmasına karşın bu yönde araştırma bulmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü tarihi kayıtlar yetersiz, üretim alış-verişe uygunsuz, yönetim ile ilişkileri vergi meseleleri ile sınırlıdır. Köylerin dünyanın genel gidişatından kısmen soyutlanmış hayat tarzı, kayıt dışı kalmasına sebep olmaktadır.

Araştırma 1878-1960 yılları arasını kapsamaktadır. 1878'de Osmanlı-Rus harbi sonrasında, araştırma yöresi nüfus yapısında büyük hareketlilik yaşanmış çoğu köylü yer (köy) değiştirmiştir. Köylerde mülakat yapılan kişilerin, bu tarihten öncesine ait bilgileri çok sınırlı kalmaktadır. Aynı zamanda yapıların (ev, ahır, kom, harman, merek vb.) inşa zamanı genelde 1878 sonrasına aittir. Diğer yandan yaşam biçimindeki belirgin farklılık 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Araştırma yöresinde, bu yıllarda, traktör kısmen yaygınlaşmış, kentle iletişim artmış, kentlere göç akınların başlamıştır.

Araştırma verileri, araştırma yöresindeki köylerde yaşayan insanlardan elde edilmiştir. Araştırma nitel veri ağırlıklıdır. Çünkü araştırma büyük oranda geçmişe yöneliktir ve nicel veri toplamaya elverişli değildir. Katılımcı gözlemle veri toplanması şu noktalarda yoğunlaşmaktadır; tarlaların bölünerek paylaşılma sebepleri, yenilebilir otlardan nasıl faydalandıkları, suyun kullanım yöntemleri, toplumsal sorumlukları üstlenme biçimleri vb. bilgilerdir. Diğer yandan otarşik² yapının işleyişi, yabani hayvanları avlama biçimleri, yetiştirilen bitki çeşitliliği vb. bilgiler ise derinlemesine mülakatla elde edilmiştir.

Araştırma verilerinin toplandığı sürede (2016-2021), araştırma yöresinin nüfusunun çoğu yaşlılardan oluşmaktadır. Otarşik yapı bozulmuştur. Takas sistemi yerini para sistemine bırakmıştır. Öküz tarımda kullanılmamaktadır. Yetiştirilen hayvan ve bitki çeşitliliği geçmişe nazaran çok sınırlıdır.

Araştırmanın evrenini Tortum, Uzundere, Oltu, Narman, Olur ilçelerinin köyleri³ oluşturmaktadır. Örnekleme ise Tortum'dan Aksu ve Çardaklı, Uzundere'den Sapaca ve Yayla, Oltu'dan İğdeli ve İnanmış, Olur'dan Ilıkaynak, Narman'dan Samikale, Şenkaya'dan Gözalan köyüdür. Bu köylerde katılımcılarla¹ görüşüp geçmişe dönük bilgiler toplanmıştır. Doksan üç harbinden bu yörede kentlere göçlerin kitlesel hal aldığı 1960'lı

² Kendi kendine yeterli olma niteliğidir.

³ 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanuna göre Büyükşehirdeki köylerin statüleri mahalle olarak değişmiştir. Araştırmanın yapıldığı yörede mahalle statüsünde olan yerlerin yaşam biçimi köye daha yakın olduğu için köy tanımı kullanılmıştır.

yıllara kadar olan süre içerisinde açlığı önleme ve gıda güvencesi sağlama yöntemleri üzerine odaklanılmıştır.

2. Kuramsal Çerçeve

Bu araştırma konu bakımından halk bilimi ve antropoloji⁴ içerisinde değerlendirilebilir. Araştırma yapılırken kuramsal çerçeve bakımından bu iki bilimin yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre halk bilimi: Bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, törelerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini inceleyerek bunların birbirleriyle ilişkilerini belirten, kaynak, evrim, yayılım, değişim, etkileşim vb. sorunlarını çözmeye, sonuç, kural, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bilim dalı, folklor, halkiyattır. Antropolojinin tanımı ise, insanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilimdir, insan bilimidir.

Halk bilimi incelemelerinde iki önemli akımdan bahsedilebilir. Bunlar, metin merkezli halk bilimi kuramları ile bağlam merkezli halk bilimi kuramlarıdır. Bunlar arasından bağlam merkezli halk bilimi kuramlarından işlevsel halk bilim kuramına dayanılarak araştırma yapılmıştır. Diğer yandan işlevsel kuram antropoloji çalışmalarında da önemli görülmektedir. Çünkü *kültürel antropoloji halk bilimi ile önemli oranda örtüşmektedir* (Bascom, 2003: 163). Kültürel antropoloji, hem belirli çağdaş insan toplumlarının hem de insan kültürünün altında yatan örüntülerin incelemesidir. Ayrıntılı tekil kültür incelemeleri olan etnografya ve kültürel biçimleri ayırt etmek üzere verilerin tahlil ve yorumu demek olan etnolojiyi içermektedir. Etnografların ilgi alanı kültürün kendisi kadar çeşitlidir. Bir toplumun genel görünümünü elde edebilir ya da belirli bir sorun üzerinde yoğunlaşabilir. Etnologlar, betimlemenin ötesine geçerek alandan ya da başka yerden toplanan verileri yorumlamaya ya da açıklamaya çalışırlar. Etnoloji, toplumsal davranışı yöneten genel örüntü ve kuralların ortaya çıkartılmasıdır. Alan araştırmalarında ekonomik süreçler, teknoloji, toplumsal örgütlenme, siyasal davranış (toplum içinde eylem gruplarının oluşumu, anlaşmazlıkları çözme yöntemleri, dış gruplarla baş etme yolları, topluluğu etkileyen kararları alma tarzları), ve nihayet grubun çevrelerindeki dünyayı açıklama ve denetim altına alma yolundaki dinsel, büyüsel ve/veya bilimsel stratejileri üzerine veriler toplayabilirler (Bates, 2013: 10-11).

İşlevsel halk bilimi kuramı günümüzde halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan kuramlardan birisidir. Kuram temelde antropoloji alanında yetişmiş olan antropologlar tarafından geliştirilmiştir. Bundan

⁴ Antropoloji dört bölümünden oluşur. Bunlar; kültürel antropoloji, fiziksel antropoloji, tarih öncesi antropoloji ve arkeolojidir. Kültürel antropoloji aynı zamana etnoloji, etnografya ve sosyal antropoloji olarak adlandırılmaktadır. Kültürel antropoloji ile halk bilimi arasında önemli oranda benzerlik söz konusu iken diğer bölümlerin halk bilimi ile ilişkileri sınırlı kalmaktadır (Bascom, 2003: 163; Kara Düzgün, 2016: 40).

dolayı antropolojik yöntem olarak da bilinir. Bu kuramın kurucuları Bronislaw Malinowski, Franz Boas, Margaret ve Melville Herkovits ve Ruth Benedict'tir. Bu araştırmacıların geliştirdiği yolda birçok yeni araştırmacı yetişmiş ve çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Her kuramın kör noktaları vardır: diğer yönleri lehine vurgulanmayan ya da görmezden gelinen yönleri. Yeni kuramlar genellikle dikkati yeniden bu ihmal edilmiş alanlara yönelterek eskinin yerini almaktadır. Bu dinamik süreç -fikirlere sürekli meydan okunması ve yeniden sınanmalar- aracılığıyla disiplinin kuramsal çerçevesi zaman içinde damıtıla damıtıla gelmektedir (Bates, 2013: 21).

Malinowski'ye göre kültür; aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerin bütününden oluşur. İnsanın beslenme, ısınma, barınma, giyinme gibi ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. İnsanlar bütün bu temel sorunlarına bireyin yarattığı zanaat ürünleri ile ayrıca bilginin, bir değer ve ahlak duygusunun geliştirilmesiyle çözüm bulur. Her bir kültür temel bütünlüğünü ve kendi kendisine yeterliliğini temel, kurumsal ve bütünsel ihtiyaçlarını tam olarak karşılamasına borçludur (Malinowski, 1992).

Geniş hane birlikleri masrafların ve emeğin paylaşımı yoluyla ekonomik yararları sağladığı gibi; savunma, toplumsal güvenlik gibi alanlarda bireylerin birbirlerini desteklemesine imkân verir, bireyler hastalık veya ölüm durumunda çaresiz kalmazlar. Ayrıca geniş aileler esnektir: Ailenin üyeleri farklı türden işleri eşzamanlı yapmak için gruplara ayrılabilirler ve ürettiklerini paylaşabilirler (Nimkoff ve Middleton, 1960'tan akt. Bates, 2013: 308).

Malinowski, kültürel işlevlerin hem temel hem de bunlardan türeyen ikincil ihtiyaçları karşıladığını söyler ve öncelikle bu ihtiyaçları gidermeye yönelik olmayan bir kültürün var olamayacağını vurgular. Böylelikle ilk bakışta anlamsız ya da temelsiz, başka neden ya da sonuçlarla bağlantılandırılmayan gelenek ve göreneklerin anlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır (Cerrahoğlu, 2016: 548-549).

Malinowski'ye göre temel ihtiyaçlara kültürel cevaplar şu şekilde gerçekleşir: a) Metabolizma: besin sağlanması, b) Üreme: akrabalık, c) Bedensel rahatlıklar: barınma, d) Güvenlik: koruma, e) Hareket: etkinlikler, f) Büyüme: yetiştirme, g) Sağlık: hijyen (Kara Düzgün, 2016: 36).

Bu araştırmada, metabolizmanın ihtiyacı olan besin sağlanması üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın en önemli tarafı ise besinin sürekliliğini sağlamak için geliştirilen yöntemlerin ortaya konulmasıdır.

Aynı zamanda, bu araştırmanın son dönemlerde çevre ile ilgili sorunlar arttıkça sıkça gündeme gelen geleneksel ekolojik bilgiye⁵ (GEB) katkı sunması beklenmektedir.

⁵ Modern toplumların dışında kalan geleneksel toplumlarda ve kabile tipi yerel gruplarda insanlığın ilk evrelerinde görülen doğaya dönük yaşam biçimlerinin ve tecrübelerinin

3. Geleneksel Köy Yaşamında Sosyo-Ekonomik Durum

Geleneksel köy yaşamında besin, bitki ve hayvanlardan insanın kendi emeği ile elde edilmekteydi. Neredeyse her hanenin hayvanları ve bitki yetiştirdiği toprağı bulunmaktaydı. Genelde sosyo-ekonomik hayat bu iki mal çeşitliliği üzerinden şekillenmekteydi. İnsanların ve hayvanların gıdaları temelde bitkilerden elde etmesi, bunların sağlayıcısı toprağı çok önemli kılmaktaydı.

Tarım toplumlarında görülen, toprak sahipliğinin hanelere dağıtılması tarımsal verimliliği ve çeşitliliği artırdığından bahsedilebilir. Verimlilik bakımından, toprağın paylaşımı riskin paylaşımı anlamına da gelmekteydi. Böylece nimet ve külfet paylaşılmış olmaktaydı. Diğer yandan her bir hanenin toprağın kullanımındaki farklılığı ve bu farklılık neticesinde oluşan ürün çeşitliliği ve köylülerin çeşitli ürünleri kendi aralarında paylaşması açıklıkla mücadelede ve dengeli beslenmede önemli yere sahipti.

Yoksulluğun azaltılmasında tarımsal üreticiler ve aileleri için en temel ve en güçlü araçlarından biri toprak mülkiyeti sahipliğiydi. Hanenin gelir artışı ile toprak mülkiyeti genişliği arasında bağ kurulabilmekteydi. Diğer yandan gelir dağılımı ile toprak dağılımı arasında da alakaydı (Gün, Dellal ve Ünüvar, 2012: 3).

Araştırma yöresinde, köyde yaşayanlar temel ekonomik faaliyet olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Temel tüketim maddesi buğdaydı. Buğday gendime, bulgur, hedik ve un yapılarak tüketilmekteydi. Gendime, bulgur ve un için değirmenler ve dibekler kullanılmaktaydı. Bu yapılar, neredeyse her köyde bulunmaktaydı. Her hanede beslenen hayvanlar ve hayvanların ürünleri besin maddesi olarak değerlendirilmekteydi. Hayvanların etinden, sütünden ve yününden yararlanılmaktaydı. Her ne kadar tüketime yönelik üretim gerçekleştirilmiş olsa da mahsulde dengesizlik olabilmekteydi. Bu dengesizlikler genelde komşularla veya köylülerle takas yöntemi sayesinde giderilmekteydi.

Araştırma yöresinde, ziraat sistemi mütenavipti.⁶ Bir sene buğday ekilen tarlaya ertesi sene bir başka mahsul ekilmekteydi. Nadasa bırakılan

modern toplumların kronik ekolojik sorunlarına karşı önemli bir çözüm olabileceği tartışılmaktadır. Kimi çevrelerce insanlığın kurtuluş reçetesi olarak tanımlanan bu “doğaya dönüş” çabaları, akademik düzlemde yeni bir kavramın doğmasına ve bu kavram etrafında yeni perspektiflerin oluşmasına neden olmuştur. Bu kavram, çevre etiğinin geleneksel köklerine ve doğa-insan ilişkilerindeki manevi motivasyonlara odaklanan geleneksel ekolojik bilgidir. Geleneksel ekolojik bilgi insanların çevre ile ilişkisiyle bağlantılı, kuşaktan kuşağa aktarılan kümülatif bilgi, inanç ve uygulamalar olarak tanımlanabilir (Yolcu ve Aça, 2019: 863). Bir kültür veya yerel topluma ait, bu kültür ve sosyal yapı kapsamında hayatın içinden elde edilmiş yerel bilgi, doğayla iç içe yaşayan halklarda daha fazla gözlenir. Yerel bilgi kapsamında değerlendirilen hususlar, gelenek ve göreneklerde, halk meteorolojisinde, halk tıbbında, halk beslenmesinde, halk mutfağında vb. kendini gösterir. Geleneksel ekolojik bilgi, bin yıllar boyunca insanın çevresiyle doğrudan temasıyla elde edilmiş deneyimleri ifade eder (Yolcu, 2018: 66).

⁶ Nöbetleşe tekrarlanıp giden (Osmanlıca Türkçe Sözlük, 2022).

yerler otlak olarak kullanılmaktaydı. Her hane kendi işini kendisi yapmaktaydı. Başkası işte çalıştırılmamakta, başkasına çalışmak da hoş karşılanmamakta ve geçici iş olarak görülmekteydi. Haneler birbirlerine çoğu zaman yardım etmekteydi. En fazla yardım (dayanışma) biçin aylarında görülmekteydi. Akraba haneler birbirlerini koruyup kollamaktaydı. Yol, çeşme, okul, cami vb. işler imece yoluyla yapılmakta veya tamir edilmekteydi. Tarlalarda bütün hane müşterek çalışmaktaydı. Çalışmada kadın ve erkek birbirinin yardımcısıydı. Kişiler genelde bir iş unsuru olarak dikkate alınmaktaydı. Her mevsimin gerektirdiği iş yapılmaktaydı. Askere veya gurbete gidenlerin yerlerini akrabaları, özellikle babaları doldurmaktaydı. Kimsesi olmayanların dışarı işleri imece usulü ile yapılmaktaydı. Gerektiği zaman ırgat çalıştırılmaktaydı. Köylerin pazarı bulunmamaktaydı. Bazen Poşa⁷ (Roman) ve çerçiler⁸ eşya (kadınların iş alanına yönelik kap kacak ve giysi) getirip satmakta ve kalay yapmaktaydı. Gelen Poşa ve çerçiler genelde köyün hemen dışında çadır kurup belirli süre kalmaktaydı. Köylüler bunlardan gerekirse alış verişi yapmaktaydı. Alış verişte genelde takas usulü geçerliydi. İktisadi hayat durgundu. Çünkü köylüler kendi ürettikleri ürünlerle geçimlerini sağlamaktaydı ve genelde dışarıya ihtiyaç duyulmamaktaydı. Halkın geneli aynı işi yaptığı için farklılıklar oldukça azdı. Hastalık, doğal afet, düğün, sünnet, ölüm vb. durumlarda birbirlerine destek olmaktaydılar. Köylerde karma tarım yapılmakta ve her hane sosyo-ekonomik bütünlük içerisinde tarımın çeşitli faaliyetlerini bir arada yürütmekteydi. Bu çeşitlilik cinsiyet ve yaş bakımından işbölümünü getirmekteydi.

Köyde yaşayan erkekler, yaşlarına göre belirli yerlerde ve ortamlarda vakitlerini geçirmekteydi. En yaşlı erkekler genelde evde oturmaktaydı. Yaşlı erkekleri evden çıkarmak için genelde genç kızlar çok çaba sarf etmekteydi. Özellikle namaz vakitleri, evin sahibi (hakimi) kadınlar için önemli görülmekteydi. Evdeki yaşlı erkek genelde vakit namazı için evden çıkmakta ve dışarda başka akraba ve akranları ile vakit geçirmekteydi. Yaşlılığa yaklaşmış erkek ise genelde kış aylarında odalarda kitap okuyanları dinlemekte ve karşılıklı sohbet etmekteydi. İşleri olmasa bile hayvanların yanına gitmekte, kendilerine uğraşacak iş bulup onlarla uğraşmaktaydı. Orta yaşta olanlar vakitlerinin çoğunu dışarda geçirmekteydi. Bazen ava gitmekte, bazen at yarışı yapmakta, çoğu zaman hayvanların bakımı ile ilgilenmekteydi. Genç erkekler ise genelde odalarda toplanarak oyunlar oynamakta, arifane (herfene)⁹ yapmaktaydı.

Cuma günleri caminin olduğu alan oldukça kalabalıktı. Neredeyse 12 yaşını doldurmuş her erkek Cuma namazını kılmakta ve namaz öncesi ile

⁷ Kalbur, elek vb. eşyaları satan çingene kadın.

⁸ Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiye eşyası satan kimse.

⁹ Her gencin, hanesinde var olan yiyeceklerden belirli miktarda getirerek bir mekânda sofraya kurup bir arada yemek yiyip eğlenmesine denilmektedir. Yemek sonrasında anılarını tekrarlamakta, oyun oynamaktadırlar.

namaz sonrası kendi aralarında sohbet etmekteydi. Bayram namazları ise daha neşeli geçmekteydi. Ramazan ve Mevlit (Hz. Muhammedin doğduğu ay) aylarında toplum hayatında canlılık görülmekteydi.

Evler, kadınların en çok bir araya geldikleri mekândı. Bu mekânlar, kadınlara ve çocuklara her zaman açıktı ve kamusal alan işlevine sahipti. Kadınlar kış aylarında evlerde toplanırken yaz aylarında daha çok mandıra (süt damı), tandır, fırın ve tarlalarda bir araya gelmekteydi.

Köylüler birbirlerini çoğu zaman denetleyebilmekteydi. Bu durum toplumsal bütünlüğün sağlanmasında önemli bir etkiye sahipti. Ortak değerlerden sapan kişilerin kendi istedikleri doğrultuda gitme ihtimali oldukça düşüktü. Genelde toplumsal ceza yöntemlerinden biri veya birkaçı ile karşılaşmaktaydı. Kontrol fazlalığı mekanik dayanışmaya yöneltmektedir. Bu da ortak kültürel değerlerin korunmasında önemli bir işleve sahiptir.

Hanede kişiler arası ilişkiler yüz yüzedir. Hane içerisinde yer alan her üye, diğer üyelerle en azından her gün görüşmekteydi. Sabah güneş doğmadan başlayan hareketlilik akşam gün batıncaya kadar devam etmekteydi. Bu süreç içerisinde kadınlar ve erkekler çoğu zaman ayrı yerlerde çalışmakta, genelde yemeklerde ve gün batımından sonra hanede toplanmaktaydı.

Hanede bağlılık iş bölümü, duygusallık, kan bağı, evlilik, ortak tecrübe, ortak amaç, ortak kültürel özelliklerle oluşur (Eserpek, 1977: 142). Bu bağın sarsılması nerdeyse olanaksızdır. Geçici olarak köy dışına çıkan birçok kişinin tekrar geri dönmesinde bu bağların önemli yeri bulunmaktadır.

Hanede her üyeye yönelik iş bulunmaktaydı. Çoğu iş, çalışma çağı denilecek 15-60 yaş arasındaki kişiler tarafından yapılmaktaydı. Daha hafif ve tecrübe isteyen işler yaşlılar tarafından, hafif ve çok zaman alan işler kadınlar tarafından, tecrübe gerektirmeyen ve hafif işler ise genelde çocuklar tarafından yapılmaktaydı. Beş yaşında işe alışmaya başlayan çocuğa büyüdükçe nicelik ve nitelik bakımından artan oranda iş yüklenmekteydi. Erkek çocuklar daha çok babalarının işlerine, kız çocuklar ise annelerinin işlerine yardımcı olmaktaydı. Ancak bu durum kesinlik arz etmemekteydi. Anneye ve babaya hem kız hem de erkek çocuğun yardım ettiği bilinmektedir.

4. Açlığı Önleme ve Gıda Güvencesi Sağlama Yöntemleri

Açlık; insanların verimli, aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için yeterli miktar olan gıdaya ulaşamama veya tüketilen gıdanın protein gibi makro ve/veya vitamin gibi mikro besin bileşenlerince eksikliği olarak tanımlanmaktadır (FAO, 2003).

Gıda güvencesi “bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” olarak tanımlanmaktadır ve bulunabilirlik,

erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve kararlılık olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Eştürk ve Ören, 2012: 50).

Başka bir tanıma göre; gıda güvencesi tüm hane halkı üyelerinin fiziksel ve ekonomik olarak yeterli gıdaya ulaşması ve bu ulaşmada hane halkının bir risk taşıması olarak tanımlanmaktadır (Demirbaş ve Atış, 2005: 180).

Geleneksel köy yaşamında, açlık ve gıda güvencesi meselesi şu durumlarda ortaya çıkmaktadır: a) Üretimin yetersiz olması, b) Afetler ve c) Gıda paylaşım meselesidir. Araştırma yöresinde, afetler dışında üretimin yetersiz olması toprak darlığından ileri gelebilir. Çünkü nüfus arttıkça toprak artmadığı için tarımda kullanılan kişi başı toprak oranları gittikçe azalmaktadır. Afetler insan, hayvan ve tabiat olaylarından kaynaklanmaktadır. Afetlerden insan eliyle olanlara savaşlar, kavgalar ve yangınlar örnek gösterilebilir. Hayvanlar tarafından gerçekleştirilen afet ise ekili alanların hayvanlar tarafından zayı edilmesi sonucu gereken ürünün alınamamasıdır. Çekirge, domuz, ayı, fare, evcil hayvanın (koyun, keçi, inek vb.) bitkilere zarar vermesi sonucunda oluşur. Tabiat olayları ise sel, bitki hastalıkları, dolu, don, heyelan, kışın uzun geçmesi, çok yağışlı ya da az yağışlı olması ve benzeridir. Geleneksel köy yaşamında gıdanın güvencesini sağlamada kullanılan diğer önemli mesele ise var olan gıda ürünlerinin dağıtım şeklindedir. Bu mesele daha çok dayanışma ve paylaşım anlayışı içerisinde çözülmektedir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

Yukarıda sayılan risklere karşı geliştirilen yöntemler şunlardır: Tarım arazilerini genişletme, çeşitli hayvan ve bitki yetiştirme, bu bitki ve hayvanlardan elde edilen gıda maddelerini uzun süre saklama yöntemleri bulma, yabani hayvan ve otlardan faydalanma, yiyecekleri insan dışındaki canlılardan koruma, başkasına bağımlılıktan kurtulma, suyu yönetme, toplumun dezavantajlı gruplarını korumaya yönelik çabalar (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

4.1. Tarım Arazilerini Genişletme ve Tarlaların Farklı Bölgelerde Olması

Tarımsal devrim sonrasında, hayvan kullanılarak¹⁰ ekilip biçilen toprak daha fazla önem kazanmıştır. Nüfus arttıkça toprak kıtlığı meydana

¹⁰ Araştırma yöresinde at, eşek, katır, manda, öküz vb. hayvanların insanlar tarafından kullanımı (çalıştırılması) değerlendirilmiştir. Manda sıcak hava koşullarına dayanamadığı için tercih edilmemektedir. En çok hayvan gücüne ihtiyaç olunan harman ayında mandaları çalıştırmanın oldukça güç olduğu söylenmektedir. Eşek ve katır sırtında yük taşımada verimliyken arabada kullanımı verimsiz olarak değerlendirilmektedir. Atın düz yolda, sırtına yüklenen yükü taşıma ve arabayı çekmesi diğer hayvanlara nazaran verimlidir. Ancak yokuş yukarı arabayı çekmesi ve yokuş aşağı arabayı indirmesi bakımından öküze nazaran çok verimsiz olduğu söylenmektedir. Araştırma yöresinde neredeyse her köy dağ, bayır, tepe ve benzerinin eteklerinde konumlandığı için atın arabada taşıma gücünden yararlanılması oldukça verimsizdir. Diğer yandan, atın statü sembolü olarak elde tutulduğu,

gelmiş (Kartal ve Demirhan 2014, 144), tarım toprağını genişletmek için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Diğer yandan çeşitli afetlerden korunmak ve paylaşımı daha adil düzenlemek için tek yerde değil birçok yerde tarla sahibi olunmuştur.

Araştırma yöresinde, çift-hane sistemi¹¹ araştırılmış, bir çift öküz yerine daha fazla öküz ya da hayvan çalıştırılarak tarımsal üretimin artırılmasının mümkün olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bunun sürdürülebilirlik bakımından mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Çünkü her hayvan çalışmaya başlamadan önce işe alıştırılması gerekmektedir. Bu süreç oldukça meşakkatlidir ve uzun süre almaktadır. Diğer yandan gelişimini tamamlamış her bir hayvanı (öküz) çalıştırmak için ahırda beslemek ve bakımını yapmak oldukça maliyetlidir. Etkin ve verimli bir yaşam için hanelere birer çift öküz yeterli gelmektedir. Bazı hanelerin üyeleri, belirli dönemlerde, iki çift öküz kullanmasına rağmen üretim miktarının aynı kaldığından bahsetmektedir (KK-5, KK-8, KK-9).

Nüfusun artması köylerde toprakların kitlediğine sebep olmaktadır. Bu kıtlık başta yakın yerlerdeki ormanlar ve meraların tarlalara çevrilmesi ile çözülebilmekteydi. Ancak orman ve meraların tarlaya çevrilmesi hayvan otlatma yeri ve ısınmak için odun kıtlığı sorunlarını ortaya çıkardığından, genelde nüfusu artan köylerdeki kişilerin bir kısmı göç edip boş yer bulmakta veya boş olmayan yerleri istila ederek yaşamlarına orada devam etmekteydi. Bu durum devletlerin zayıf olduğu zamanlarda haneler tarafından gerçekleştirilirken, devletlerin güçlü olduğu dönemlerde genelde devlet izinleri ile yapılmaktadır. Özellikle son geleneksel devletlerden Osmanlı döneminde tımar sistemi içerisinde hanelere belirli ölçülerde toprak dağıtımı yapılarak üretim yapması sağlanmaktadır.

Araştırma yöresinde savaştan dolayı birçok hanenin köylerini terk ederek başka yerlere göç ettiği ve savaş sonrasında bir kısmının geri döndüğü bilinmektedir. Diğer yandan kişilerin fırsat buldukça ormanlık ve mera alanlarından tarla yaptıkları söylenmektedir (KK-4, KK-5, KK-8, KK-9).

Toprak artırmanın yanı sıra toprağa ekilen bitkilerin çeşitliliği dönemlere göre farklılık arz etmekteydi. İhtiyaçlara göre toprağın ekim alanları ürünlere göre ayarlanmaktaydı. Kıtlık zamanlarında tahılların ekim alanlarının oranı aşırı artarken, bolluk dönemlerinde ürün çeşitlemesine gidilmekte; bostan, bağ ve bahçelerin oranı artmaktaydı. Ancak bolluk döneminde de en çok ekilen tahıllardı (KK-1, KK-2, KK-5, KK-6, KK-7, KK-9).

İlk bakışta, hanelerin sahip olduğu tarlaların farklı bölgelerde olması, verimsizlik nedeni olarak görülebilmektedir. Çünkü her bir tarlanın ayrı yerde ve küçük olması verimi oldukça düşürmektedir. Ancak yapılan derinlemesine analiz sonucunda tarlaların farklı yerlerde olmasının önemli

kutsal kabul edildiği, arkadaş gibi görüldüğü bilinmektedir. At makam otomobili gibi değerlendirilmektedir.

¹¹ Çift-hane sistemi, hanedeki insan kaynağından, bir çift öküz ve tarladan müteşekkildir (İnalçık, 1993: 7).

nedenlerinin olduğu görülmüştür. Bu nedenlerden en önemlisi hakça paylaşımı gerçekleştirme isteğidir. Her bir yöredeki tarlanın verimlilik durumu farklı olduğundan, erkek kardeş sayısınca her bir tarla küçük parçalar haline gelse de bölünmektedir. Böylece nimet ve külfet eşit seviyede paylaşılmaktadır. İkincisi tarım ürünleri iklimden ve hayvanlardan oldukça etkilenmektedir. Bazı yörelerde don, bazı yörelerde sel baskını, bazı yörelerde dolu, bazı yörelerde bitki hastalığı ürünleri etkileyebilmektedir. Aynı yerde tarlanın olması durumunda yaşanan bir doğal afette tüm ürünlerini kaybetme riski bulunmaktaydı. Bu riski azaltabilmek için tarlaların yerleri çeşitlendirilmekteydi (KK-2, KK-3, KK-4, KK-9).

Tarım yaparken tarlalar, sulu ve susuz olarak ayrılmaktadır. Bu durumun hem paylaşımında hem de kıtlık dönemlerine bir hazırlık olduğu söylenebilir. Yağışların yoğun olduğu dönemler asıl kıtlık yılları olarak bilinmektedir. Bu dönemlerde sulu arazilerden ürün kaldırmak oldukça zordur. Susuz tarım yapılan yerlerden daha verimli tahıl elde edilmektedir (KK-5, KK-7, KK-8).

4.2. Hayvan Çeşitliliğini Artırma, Hayvansal Ürünleri Çeşitlendirme ve Hayvansal Ürünleri Saklama Yöntemleri

Geleneksel köy yaşamında beslenme ve giyinme ihtiyacını karşılamak için çeşitli hayvanlar yetiştirilmekteydi. Bu hayvan çeşitleri; tavuk-hindikaz, koyun-keçi, inek-manda vb. şekilde sıralanabilir. Bu çeşitlilik hane üyelerine iş, güne ve mevsimlere yayılan çalışma zamanı ve en önemlisi yiyeceğin canlı stokunu sağlamaktaydı.

Neredeyse her hanede kümes hayvanı bulunmaktaydı. Takas usulü alışverişte yumurta ve tavuk çok kullanılmaktaydı. Beslenme bakımından yumurta öğünlük, tavuk günlük olarak tüketilmekteydi. Aynı zamanda büyükbaş hayvanlarda, böceklerden kaynaklanan hastalıkların önlenmesinde kümes hayvanları önemli yere sahipti. Çünkü böceklerle mücadelede tavuk, hindi ve kazların çok etkili olduğu bilinmekteydi. Kümesler, genelde büyükbaş hayvanların barınağı olan ahıra bitişiktir veya içerisinde. Kümes hayvanlarının teleklerinin büyükbaş hayvanların yemine karışması ve ahır çok kirletmelerinden dolayı, genelde belirli sürelerde, büyükbaş hayvanlarla birlikte olmaktadır (KK-3, KK-4, KK-8, KK-9).

Koyun ve keçiler genelde haftalık bazen bir aylık süre içerisinde eti tüketilen besin kaynağıydı. Aynı zamanda süt, peynir, yağ ve yoğurt gibi mamullerinden faydalanılmaktaydı. Küçükbaş hayvanların dışarıda gecelemeğe uygun olması ve uzun yol yürüyebilme kabiliyetleri güvenlik sorunu olduğu durumlarda yiyecek stokunun bir yerden başka yere taşınmasında önemli bir imkân sunmaktaydı.

İnek ve manda ise yerleşik hayatta, en verimli hayvan olarak görülebilir. Kış aylarında bakıma muhtaçlık durumları, ölmesi durumunda büyük kayıp oluşturması, uzun yol ve engebeli arazide gitmeye uygun olmayan yapıları her ne kadar dezavantaj olarak görülse de yerleşik hayatta

süt ve et bakımından çok avantajlıydı. Bir büyükbaş hayvan hanenin aylarca et ihtiyacını karşılayabilmekteydi.

Et ve süt ürünleri kurutularak ve tuzlanarak uzun süre saklanabilmekteydi. Et ürünlerinde kemiksiz etler genelde kavurma yapılarak saklanmaktaydı. Özellikle kış aylarında büyükbaş hayvanlar etlik olarak kesilmekte ve kışın soğuk günlerinde tüketilmekteydi (KK-2, KK-3, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

Süt mamulleri bahar ve yaz aylarında yapılmaktaydı. Süt mamullerinin bir kısmı yaz aylarında bozulmadan tüketilmekteydi. Bir kısmı ise kış aylarında tüketilmek üzere saklanmaktaydı. Peynirler genelde tuzlanarak ve kurutularak serin yerlerde muhafaza edilmekteydi. Yağlar ise genelde tuzlanarak, serin yerde saklanmaktaydı. Neredeyse her evin kileri bulunmaktaydı. Kiler, oldukça serindi ve ışık almaması için neredeyse her yeri kapalıydı.

Kemikli etler genelde pişirilip bir ipe dizilmekte ve evlerin tavanından asılmaktaydı. Kışın sebze yemeklerinin içine katılıp tekrar pişirilerek tüketilmekteydi. Böylece sebze yemeklere kemik suyu ve et karıştırılarak besleyiciliği artırılmaktaydı.

4.3. Bitki Çeşitliliğini Artırma ve Bitkilerden Üretilen Ürünleri Saklama Yöntemleri

Bitki çeşitliliğinde iki önemli ihtiyacın karşılanması beklenmektedir. Birincisi insanların, ikincisi ise hayvanların ihtiyaçlarıdır. Ekilen bitkilerin nerdeyse hepsinde, her ikisini beslemeye yönelik bir eylemden söz edilebilir. Nadir olarak bazı bitkiler sadece insanları beslerken bazıları sadece hayvanları beslemektedir.

Bitkiler içerisinde en çok ekilen buğdaydı. Onu tahıllardan arpa, çavdar ve mısır takip etmekteydi. Bu bitkilerin taneleri hem insanları hem de sahip oldukları hayvanları beslemekteydi. Tahıllardan buğday, arpa, çavdar ve mısır aynı gibi görülse de yetiştirme işlemi ve yetiştirme takvimleri farklılık göstermektedir. Mısır iklim şartlarından çok etkilenirken diğer tahıllar daha az etkilenmektedir. Buğday, arpa ve çavdar susuzluğa, soğuk ve sıcağa oldukça dayanıklıdır. Bu durum tercih edilebilirliğini artırmaktaydı.

Patates, fasulye, soğan, kabak uzun zaman dayanabilen bitkilerdendir. Bu bitkilerin saklama olanağının yüksek olması geleneksel dönemde tercih edilmelerinde önemli etken olarak görülebilir. Fasulye ve kabağın kurutularak uzun zaman dayanabilmesi tercih bakımından önemli görülmektedir.

Tahıl, fasulye, patates, pancar, mısır vb. bitkilerden elde edilen gıdaların saklanma biçimleri farklılık gösterir. Tahıllar, genelde bir yıldan fazla süre saklanması gerekiyorsa tahıl olarak ambarda depolanırdı. Eğer bir yıldan kısa ise genelde un yapıldı. Unun saklanma süresi genelde bir yıla sınırlı tutulurdu. Mısırın bir kısmı kozasından çıkarılarak tahıl hâline

getirilip değirmende öğütülürdü. Diğer kısmı ise koçan halinde kurutulurdu. İhtiyaç olması halinde sonradan kullanılırdı.

Fasulye tüketimi kuru fasulye ve yeşil fasulye şeklinde önce ikiye ayrılırdı. Kuru fasulye zaten kuru olduğu için bu şekliye tüketilirdi. İçindeki kırık ve lekelileri seçilip öğütülerek çorba yapılırdı. Yeşil fasulye ise yazın taze olarak tüketilirken kış aylarına hazırlık için bir kısmı kurutulup saklanmaktaydı. Kurutulan yeşil fasulye için çarıklı fasulye adlandırılması yapılmaktadır.

Kışın kurusu tüketilen meyveler arasında dut, erik, elma, kızılıçık, üzüm ve benzeri gıda çok görülmekteydi. Aynı zamanda bu meyvelerin pestil, pekmez gibi mamulleri de çok tüketilmekteydi.

Patates en çok tüketilen gıda maddelerindendi. Genelde kuyularda saklanmakta ve yıl boyunca tüketilmekteydi. Soğan üretiminin patatese nazaran daha az olduğu söylenmektedir. Genelde evin yakınında çuval içerisinde saklanmakta ve çoğu yemeğe katılmaktaydı (KK-1, KK-3, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

Bitkilerden üretilen gıdaların bol olması için çeşitli çalışmalar yapılmaktaydı. Bunlar; sulama, tohum değiştirme, çapalama, herg¹² etme ve benzeri çalışmalardır.

4.4. Yenilebilir Otlar ve Yabani Hayvanlardan Yararlanma

Yabani besin bitkileri yetiştiği yörelerde halk tarafından tanınmakta ve toplanıp değerlendirilmektedir. Türkiye’de yenilebilir ot tüketim durumu hangi bitkinin ne zaman, hangi kısmının, nasıl değerlendirileceği bitkilerle ilgili halk kültürünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Kocadağ vd., 2021: 196-197).

Yenilebilir otlar; doğal olarak kendiliğinden belirli mevsimlerde, belirli bölgelerde yetişen ekonomik değer açısından yetiştirilmesine gerek görülmeyen, yetiştiği mevsimde yöre insanları tarafından toplanarak tüketilen bitkilerdir (Kocadağ, ve diğerleri 2021, 196). Tarım ve Orman Bakanlığına göre yenilebilir otlar 9 grupta toplanmıştır.

Tablo-1: Yenilebilir Otların Gruplandırılması

Sıra	Grup	Örnek
1	Yabani (doğa) mantarları	kanlıca, imparator, kuzukulağı mantarı vb.
2	Yaprağı yenilenler	madımak, turp otu, yemlik [helevan], ısırgan, labada [evelik], kaldirik [ıspıt, zılbıt], sirken, hardal otu, ebegümeci vb.
3	Sapı ve sürgünleri yenilenler	ışgın, acı ve tatlı sarmaşık, deniz börülcesi, çakşır, diken ucu, vb.

¹² Buğdayın (genel anlamda tahılın) ekileceği tarlalar yaz aylarında tarım aletleri ile sürülüp ekime hazır hale getirilir. Bu sürülme işlemine herg(k) denilir (Tietze, 2009: 299).

4	Kökü yenilen	kenger, sakarcık, şevketi bostan, vb.
5	Meyvesi yenilenler	dağ eriği, ahlat, alıç, çitlembik, böğürtlen, at elması, karamuk, yaban mersini, koca yemiş, kuşburnu, murt [hambalez], vb.
6	Tohumu yenilenler	ısırgan otu tohumu, menengiç, vb.
7	Çiçeği yenilenler	ballıbaba, çuhaçiçeği, papatya vb.
8	Çay olarak tüketilen tıbbi bitkiler	kuşburnu çayı, kadınlık, dağ kekiği, dağ çayı, adaçayı, ıhlamur vb.
9	Baharat olarak tüketilen tıbbi bitkiler	dağ kekiği, sumak, dağ nanesi [yarpuz], tarhana otu vb.

Yenilebilir Yabani Bitkilerin Gastronomik Açıdan Değerlendirilmesi: Erzurum Uzundere Örneği adlı yüksek lisans tezinde 15 bitkinin yemek yapmada kullanıldığı görülmüştür (Kökler, 2020: 70). Erzurum'da Yenilebilir Otları ve Yemeklerde Kullanım Şekillerine Yönelik Bir Araştırmada ise yerel halk tarafından yemeklik olarak kullanılan veya yan ürün olarak yemeklere katılan 70'den fazla ot türü tespit edilmiştir (Çetinkaya ve Yıldız, 2018).

Araştırma yöresinde ise aşağıda yazılan yenilebilir otlar derlenebilmiştir. Bu otların bazıları çiğ bazıları pişirilerek yenilmekteydi. Bu otların Latince adlarının bulunmasına yönelik çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Tablo-2: Araştırma Yöresinde Yenilebilir Otların İsim Listesi

Sıra	Yöresel adı	Bilimsel adı
1	Acıgıcı	
2	Adol	
3	Alıç, gırgat	Crataegus L
4	Aşotu	
5	Bağa yaprağı	Plantago sp.
6	Bakla	
7	Baldırgan	Heracleum pastinacifolium C. Koch
8	Banda, ahlat	Pyrus sp.
9	Boğa dikenli,	Eryngium campestre L
10	Burcalak	
11	Çaşır	Prangos pabularia Lindl.
12	Çiriş	Eremurus spectabilis Bieb.
13	Çoban üzümü, karayemiş	Vaccinium myrtillus L.
14	Dağ çileği	Fragaria vesca L
15	Ebe gümeçi	Malva sylvestris L.
16	Erik salor	Prunus divaricata Ledeb.
17	Ekşiman Kuzukulağı	

18	Evelik	Rumex L.),
19	Fiğ	
20	Mal Geveni	Astragalus microcephalus Willd.
21	Haşhaş	
22	Höcüm (yağlı pancar kökü)	
23	Isırgan	Urtica dioica L.
24	Işkın	Rheum ribes L.
25	Kabalak	Arctium minus (Hill) Bernh
26	Kelemkeşir	Pastinaca sativa Bieb.
27	Kımı	
28	Kıtmıt,	
29	Kızamık	Berberis Vulgaris L.
30	Kızılıcık	Cornus mas L.
31	Koşkoz	Lathyrus. tuberosus L.
32	Kuşburnu ¹³ çeşitleri,	
33	Kuşekmeği	
34	Kuzugöbeği	
35	Külür, bezelye	
36	Lilik	
37	Madımak	Polygonum cognatum Meissn.
38	Mantar çeşitleri	
39	Medik	
40	Merdiven Çiçeği	Morina Persica
41	Muşmula	
42	Pazıpancarı	
43	Reyhan	
44	Sarı Kantaron	Hypericum perforantum L.
45	Semizotu, pirpirim,	Potulaca oleracea
46	Söğüt dutu,	
47	Taş nanesi	Micromeria fruticosa L. Druce
48	Tavşan elması	
49	Topuz, tüysüz kirpi diken	Echinops ritro L.
50	Tütiye çiçeği	Primula auriculata
51	Yabani Böğürtlen, joğ	Rubus Fruticosus
52	Yağlı pancar	
53	Yemlik	Tragopogon porrifolius

¹³ Kuşburnundan marmelat, hoşaf yapılmasının yanı sıra çay otu tükendiği zaman hem meyvelerinden hem de köklerinden çay yapıp içilmektedir. Çay otu kullanımının yaygınlaşmadığı dönemlerde kuşburnu, sarı kantaron ve ıhlamurun suda kaynatılarak sıklıkla tüketildiğinden bahsedilmektedir (KK-7).

Kaynak: (Kocadağ vd., 2021; Kökler, 2020; Karaoğlu vd., 2018; M. Önal, 2012; Demirezer vd., 2019).

Yabani bitkilerin beslenmede aktif olarak kullanılması belirli dönemlerde açlığın giderilmesinde ve besin dengesinin sağlanmasında önemli bir etkiye sahipti. Karın erimesiyle ilk höcüm¹⁴ bitkisi yenilmeye başlanmaktaydı. Bu ilk bitkinin çiğ olarak tüketildiği tespit edilmiştir. Bahardan yazı doğru bitki çeşitliliği çoğalmakta ve bu durumdan en çok çocuklar faydalanmaktaydı.

Yabani bitkilerin hayvan beslemede sıkça kullanılmaktaydı. Yaz boyunca otlayan hayvanlar genelde yabani bitkileri yiyerek beslenmekteydi. Kış için hayvanlara yönelik yapılan yiyecek stokunda yabani bitkilerin oranları oldukça fazlaydı. Kır otu ve çayırlar genelde yabani bitkilerden oluşmaktaydı. Diğer yandan otun kıt olduğu zamanlarda çasır ve geven önemli besin maddesi olarak değerlendirilmekteydi. Kış aylarında hayvanların yiyeceğinin tükenmesi durumunda ağaçların kabuklarından ve yapraklarından yararlanılmaktaydı (KK-1, KK-4, KK-5, KK-6, KK-9).

Yenilebilir yabani bitkilerin toplanması ve besinlerinden yararlanılması beş yaş üzeri çocuklar için çok önemliydi. Özellikle çalışma çağına yakın çocukların gruplar halinde dolaşarak mevsimine göre yabani bitkileri bulup yediği bilinmektedir. Bu durum çocuklar için hem bir aktivite hem de beslenme olarak değerlendirilebilir. Kadınlar daha çok pişirilerek yenen otları toplamaktaydı. Yetişkin erkekler ise iş yaparken (tarla sürme, yakacak getirme vb.) karşılaştığı yabani bitkileri toplayıp yemekteydi (KK-1, KK-3, KK-4, KK-5, KK-9).

Yabani hayvan avlaması yaz aylarında tarladaki ürünleri ve evcil hayvanları korumaya yönelik yapılırken kış aylarında¹⁵ daha çok beslenmek ve derisinden yararlanmak için yapılmaktaydı. Kurt, domuz, porsuk, sansar ve tilki¹⁶ genelde hayvanları ve bitkileri korumak için, tavşan, yaban keçisi, keklik¹⁷ ise etinden yararlanmak için avlanılmaktaydı. Kurt, tilki ve tavşan

¹⁴ Yağlı pancarın köküne höcüm denilmektedir. Höcüm kelimesi ile ses ve anlam benzerliği söz konusudur.

¹⁵ Kış aylarında yapılan avlanma yiyecek sağlamadan daha çok genç ve orta yaş erkek aktivitesi olarak değerlendirilmektedir. Uzun kış dönemlerinde sürekli evde kalmak, çeşitli sorunları (Ev kadının çalışma ve yaşam alanı olarak algılanmaktadır. Bundan dolayı erkeğin evde uzun süreli bulunması kadının alanını daraltmaktadır ve aynı zamanda kadına sürekli iş çıkarmaktadır.) beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı dışarıda erkenden biten işlere ek olarak başka aktiviteler düzenlenmektedir. Bu aktivitelerin başında at yarışı, güreş, tokmak atma, aşık oynama, ava gitme, arifane düzenleme vb. etkinlikler gelmektedir.

¹⁶ Tilki avlamak töreye göre neredeyse yasak kabul edilir. Önemli hastalığı olan kişilerin geçmişinde tilki öldürdüğü ya da bazı hayvanları yakarak öldürdüğüne yönelik inançlar bulunmaktadır.

¹⁷ Keklik avı kış aylarında, kar yağdığı günlerde yapılmaktadır. Kekliklerin yeri, genelde kekliklerin çıkardığı sesler ile tespit edilmektedir. Yerleri tespit edilen keklikler, bulundukları yerden ürktülerek uçuşması sağlanmaktadır. Keklikler kısa mesafe uçtukları için genelde kara saplanıp kalmakta ve avcılar tarafından yakalanmaktadır. Karın yağması bütün yabani hayvanların tespitinde ve yakalanmasında önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

daha çok köpek yardımı ile avlanılmıştır. Avlanırken ok¹⁸, hançer ve bıçak kullanılmıştır¹⁹ (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

Yenilebilir otlar ve yabani hayvanlar açlığın giderilmesinde ve gıda güvencesinde önemli görülebilir. Çünkü yiyecek stokları tükendiğinde tabiatla kendiliğinden var olan besinlerin bilinmesi aç kalmaya önlem olabilmektedir. Diğer yandan bu ot ve hayvanların besininden yararlanarak dengeli beslenme de gerçekleştirilmiştir.

4.5. Yiyecekleri İnsan Dışındaki Diğer Canlılardan Koruma

Yiyecekleri hayvanlardan, böceklerden, yabani bitkilerden ve benzeri canlılardan koruyarak açlığı önlemeye çaba gösterilmekteydi. Yabani hayvanlardan korumak için hayvanların ve ekili alanların başında sürekli nöbet²⁰ tutulmaktaydı. Böceklerden korumak için çeşitli ilaçlamalar yapılmaktaydı. Modern dönem öncesinde bu ilaçlar daha çok kül ve kireçten ibaretti. İstenmeyen otlardan kurtarmak için de toprak sürülme, çapalanmakta ve yabani otları yolunarak ayıklanmaktaydı. Böylece daha bol ürün elde edilmekteydi (KK-1, KK-2, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-9).

Köylüler sahip oldukları hayvanları, yabani yırtıcı hayvanlardan korumak için çobanlık sırasında yanlarında köpek bulundurmaktaydı. Hayvanların gece kalacağı yerler yabani hayvanların giremeyeceği şekilde inşa edilmekteydi. Diğer yandan, bitkileri korumak için tarlaların başında beklenmekteydi. Yabani hayvanların zarar vereceği bitkiler genelde köy yerleşim yerlerine yakın ekilmekteydi. Yabani hayvanların yiyemeyeceği kılçıklı tahıllar tercih edilmekteydi. Ulaşımın ve kontrolün kolay olduğu yakın yerlerde bostan yapılmaktaydı. Bostan yeleri ertesi yıl dinlendirilirken verimi yüksek kılçıksız buğday türleri ekilmekteydi (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

Ekilen bitkilerin sadece yabani hayvanlar tarafından değil sahip oldukları hayvanlar tarafından da zayi edilmesi söz konusuydu. Bu durumu yönetebilmek için töre²¹ oluşturulmuştur. Bitkilerin evcil hayvanlar

¹⁸ Araştırma yöresinde, ok ve yay yapımı ve kullanımı genelde genç yaşlarda erkek çocuklara öğretilmiştir. Bu yörede sıklıkla görülen lilik bodur ağacından yay, ok ve ip üretimi gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bu bitkinin meyveleri de yenilmektedir (KK-5, KK-7).

¹⁹ Araştırma yöresinde, av tüfeğinin yaygınlaşması 1960'lı yıllardan sonrasına denk gelmektedir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, Ermeni çetelerine ve eşkıyalara karşı kullanılması için köylerde, belirli kişilere Devlet tarafından tüfek verilmiştir. 1960 öncesinde tüfekler arasında en çok bilinenler Osmanlı beşlisi, Rus beşlisi ve Berdinka'dır (KK-3, KK-4).

²⁰ Ürünü olanlar kendi aralarında sıra yapmakta ve sırası ile geceleri nöbet tutmaktadırlar.

²¹ Sahipli hayvanların ürünlere verdirdiği zararda, sahiplerinden daha çok o anda hayvanlardan sorumlu olan kişi muhatap alınmaktadır. Sorumlu kişi yetişkin ise genelde uyarılarla geçiştirilir. Uyarılar bazen sorumlu kişinin karşılık vermesi ile kavgaya dönüşebilmektedir. Sorumlu kişi yetişkin değilse uyarının yanı sıra genelde birkaç tokat (şamar) ve bazen de kamçı ve çubukla cezalandırılmaktadır. Yetişkin olmayanların cezalarını genelde aileleri vermektedir. Zarar gören, zarar verene ceza verirse zarar verenin ailesi tarafından genelde normal karşılanmaktadır. Zarar çok ise genelde tazmin edilmektedir. Bu durumda en çok çobanlar ve hodaklar karşılaşmaktadır.

tarafından zarara uğratılması bazen köylülerin kavga etmelerine sebep olabilmekteydi (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

İnsanların tükettiği yiyeceklere ortak olanlardan birisi de fareydi. Fare hem tarlada hem de yaşam yerlerinde yiyecek stoklarına olumsuz etki etmekteydi. Farelere çare olarak genelde tilkiler ve kediler düşünülmekteydi. Her ikisinin öldürülmesi nahoş karşılanmaktaydı. Neredeyse her hanede kedi bulundurulmaktaydı.

İnsanlar sahip oldukları yiyecekleri insan dışındaki canlılardan koruyarak ürün bolluğu oluşturmaktadır. Böylece gıda güvencesi sağlamada ve açlığı önlemede belirli bir katkı oluşturabilmekteydi.

4.6. Suyun Kullanımı ve Yönetimi

Su, güneş ve toprak gibi yaşam faaliyetlerinde önemli yere sahiptir. Açlığın giderilmesi ve gıda güvencesinde suyun çok önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Su bir tarafıyla insanın direkt ihtiyacına cevap verirken diğer yandan insanı besleyen hayvan ve bitkilerin yaşamında önemli rol almaktadır. İnsanın sudan kolay faydalanabilmesi için çeşme²² (pınar; yöredeki telaffuzu pungar), hayvanlar için kurun²³ ve bitkiler için arklar yapılmaktaydı.

Suyun kaynağına göze denilmektedir. Gözeden çıkan suyu insanın kolayca su kaplarına doldurabileceği ve içeceği duruma getirip yüksekte akıtılmasına çeşme, hayvanların içebilmesi için ise kurunlar yapılmaktaydı. Böylece su ana yatağından farklı yerlere götürülerek verimlilik sağlanmış olmaktaydı. Çeşme, kurun ve arklar temiz suya erişimde (gıda güvenliği) önemli bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

İnsanların ve hayvanların su ihtiyacının karşılanmasında az sorun oluşmasına karşın, bitkilerin sulanmasında önemli sorunlar meydana gelebilmekteydi. Bu sorunlarla baş etmek için, insan çalıştırılmaktaydı. Bitkilerin su takvimine göre, su sırası yapılmakta ve bu sıraya göre kişiler bitkilerini sulamaktaydı. Genelde bahar aylarında otlar (yonca, korunga,

Osmanlı döneminde hayvanların ekili ürünleri zayi etmesi neticesinde ceza ve tazmin uygulamaları bulunmaktadır. Ceraim-i hayvanat denilen bu resim, herhangi bir şahsın atı veya sığırı bir başkasının ekinine girip zarar verdiği takdirde hayvan sahibinden alınmaktadır. Kanunnameye göre bir kişinin sığır veya atı birisinin ekinine girse hayvan başına beşer akça cürüm alınacak, ekin sahibinin zararı tazmin edilecek ve hayvan başına beşer sopa (ağaç) vurulacaktır (Önal, 2019: 179).

²² Çeşme yapılırken genelde taş ve ağaç kullanılmaktadır. Gelen suyun yukardan akması için ağaçtan yaklaşık bir metre boyunda kazık yapılmakta ve ucu yere çakılarak sabitlenmektedir. Sabitlenen ağacın üst kısmından delik açılarak pöhrek (ağaç hortum) gelen su içerisinden akıtılmaktadır.

İçme suları için köylerde genelde ağaçlardan yapılan borular (pöhrenk) kullanılır. Arkeolojik kazılarda (antik kent kalıntıları, kaleler vb.) künk ya da büz denilen pişmiş topraktan yapılan su boruları sıkça görülmesine karşın, köylerde yapılan araştırmada bu malzemenin kullanıldığı ile ilgili bir bilgi elde edilememiştir. Büz her ne kadar kullanılsa da köylüler tarafından bilinmemektedir.

²³ Çeşmede belirli yükseklikte akan sudan hayvanlar da faydalansın diye suyun aktığı yerde düzlük oluşturulur ve ağaçların uzun gövde kısımları oyularak yapılan kurunlar konulur.

çayır vb.), sonra ekinler, yaz aylarında ise bostan ve bahçelerin sulanmaktaydı. Köylerde su kaynakları (göze, çay vb.) birkaç yerde olabilir. Her bir su kaynağının sulama bakımından ayrı sırası bulunmaktaydı. Suyun bol olduğu yerlerde genelde sabah suyu ilk tarlaya koşan suyun sahibi olmakta ve arkasından gelenler sırayı takip etmekteydi. Suyun kıt olduğu yerlerde ise sıra, genelde yaz mevsiminin başında başlamakta ve bu mevsim boyunca devam etmekteydi (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

Bazı yörelerde suyun sırası otomatik olarak düzenlenmekteydi. Temmuz 24, 10-11 denilince o kişinin Temmuz ayının yirmi dördünde saat on ile on bir arasında sulama yapması gerektiği anlaşılmaktaydı. Dayanışmacı ve paylaşımcı özelliği olan köy yaşamında belirlenen tarihlerde çok önemli işinden dolayı sulama yapamayan kişilerin yerine akraba, komşu vb. birisi iş yapabilmekteydi. Dolayısıyla sulanmayan yer çok nadir görülmekteydi (KK-1).

Hayvanların sayılarına göre kurun sayıları artırılırdı. Çünkü su içmek için çok hayvan oluğu durumda, su yetersiz kalabilmekteydi. Su yeterli olmayınca hayvanları bol otlakların olduğu yerlerde tutma imkânı ortadan kalkmakta ve hayvanlar çok aşağıda bulunan derelere doğru su ararken otlak alanlarını terk etmekteydi. Bu durum bir tarafla hayvanın beslenmesini etkilerken diğer yandan da hayvan yöneticisinin (çoban) işlerini zorlaştırmaktaydı.

Suyun kullanım alanı genişletilerek, yönetimi düzenlenerek hem insanlara hem de insanların beslendiği hayvan ve bitkilere gerekli su sağlanmış olmaktadır. Böylece açlığı önleme, gıda güvencesi ve gıda güvenliğini sağlamaya önemli katkı sunulmaktaydı.

4.7. Hane Dışındakilere Sınırlı Bağımlılık

Kırsal toplumda her hane tüketim gereksinimlerine dönük üretim yaptığından, hanenin diğer hanelere ve daha geniş topluma bağımlılığı azalmaktaydı (Eserpek, 1977: 140). Herkes genelde tükettiği ürünü kendisi üretmekteydi. Dışardan alınan ürünlerin çoğu geçici tüketim maddeleri ve uzmanlık gerektiren malzemelerdi. Bunlardan en önemlileri yörede yetiştirilmeyen meyveler ve demirden yapılan malzemelerdi. Haneler dışardan aldığı ürüne sürekli ihtiyaç duyarsa bu ürünü kendisi üretmenin yollarını aramaktaydı. Böylece tüketim bağımlılığından kurtulmaktaydı. Diğer yandan dışardan gelen her bir ürünün köyün âdetini değiştirme ihtimali göz önünde bulundurulmaktaydı. Belirli dönem alınan ürünler daha sonra genelde kendileri tarafından yapılmaya başlanmaktaydı.

Köy toplumu içerisinde başkası için çalışanlara (ücretli çalışan) nadir rastlanmaktaydı.²⁴ Genelde çoban, bekçi, korucu (korukçu), hizmetkâr

²⁴ Başkasına çalışmak en hakir görülen durumlardan birisidir. Kişiler başkası için çalışmayı geçici olarak kabul etmektedirler. Bu durum kişiyi çalıştıran için de geçerlidir. İşveren belirli dönem hizmetkâr olarak çalıştırdığı kişilere evlenmesi ve bağımsız hane olması için

olarak başkasına çalışanlar, belirli süre sonra, akrabalarından miras kalan veya satın aldıkları toprakları ekip biçmeye ve bağımsız halde yaşamlarını devam ettirmeye yönelmekteydi. Bazı yetim ve yoksul erkeklerin içgüveyi olarak kızın ailesinin yanına yerleştikleri bilinmektedir. Kızın ailesinin varidatı içerisinde kurulan bu aileye, geçimini sağlaması için topraktan ve hayvanlardan pay verilmekteydi²⁵.

Bağımlılık ancak hane içerisinde söz konusu olmaktaydı. Hanedeki her üye birbirine bağımlı olarak yaşamaktaydı. Aynı zamanda hane içerisindeki otorite diğer otoritelerin çok ilerisindeydi. Köyün ileri gelenlerinin otoritesi geçiciydi. Birkaç önemli olayı kapsamaktaydı. Oysaki hane içerisinde bulunan otorite, hayatın her alanını içerisine almaktaydı.

Başka hane ve topluma üretim ve tüketim anlamındaki bağımlılığın az olması açlığı önlemede ve gıda güvencesi sağlamada önemli bir başlık olarak değerlendirilebilir. Çünkü hane içerisinde yapılan iş bölümü, tüketim ve üretim alışkanlıkları dışardan hiç yardım almadan hayatta kalmalarına olanak vermektedir.

4.8. Toplumsal sorumluluklar üstlenme

Köyde hanelerin kendi kendilerine yeterli bir ekonomik yapıya sahip olmaları köylüler arasında bağların zayıflığı ve dayanışmanın bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Köy toplumlarında ilişkilerin belirlenmesinde önemli rol oynayan cinsiyet ve yaş faktörleri aile içi dayanışmayla kesişmekte ve böylece ailenin toplumla bütünleşmesi sağlanmaktaydı (Eserpek, 1977: 140).

Hanede herkesin birbirine karşı sorumlulukları bulunmaktaydı. Çocukların sorumluluğunun üstlenilmesi en başta gelmekteydi. Çocukların yemesinden, içmesinden, barınmasından yetişkinlerin hepsinin sorumlu olmasının yanı sıra büyük kardeşlerin de sorumluluğu bulunmaktaydı.

Yaşlılara karşı sorumlu olan genelde hanedeki en küçük erkek kardeşti. Diğer hane üyeleri evlenerek büyük haneden ayrılırken büyük hanenin büyük baba ve annesi evdeki en küçük erkek çocuğunun yanında kalmaktaydı. Babanın zamansız (genç yaşta) ölmesi durumunda her ne kadar anne sorumluluğu almış olsa da temsilde en büyük kardeş görevlendirilmekteydi. Bu görevi ayrı belirtmek için dadaş kelimesi kullanılmaktaydı (KK-1, KK-2).

Evli erkeğin sorumluluklarının başında hanedeki kadın ve çocuklara gıda temin etmek, barınma yeri ve güvenliğini sağlamaktı. Böylece açlığın

yardım etmektedir. Bu yardım erdemli bir davranış olarak bilinir ve kişinin saygın olmasında önemli yere sahiptir.

²⁵ Büyük haneden evlenerek ayrılan erkeklere, topraktan ve hayvandan miras payı verilmektedir. Evlenerek kocaya giden kadınlara ise belirli miktarda para ve eşya verilmektedir. Miras konusunda, kadınlardan beklenti, mirastan pay istememesidir. Erkek kardeşleri tarafından verilen miras payına razı olmasıdır. Ancak toprağı ve hayvanı olmayan evli hizmetkâr ve içgüveyi için durum farklılık arz etmektedir. Bu kişilere mirastan az da olsa toprak ve hayvan verilmektedir.

önlenmesinde ve gıda güvencesinin sağlanmasında asıl sorumlu kişi evin reisi, yani babasıydı.

Haneler tükettiği her bir ürünü akraba ve komşuları ile belirli oranda paylaşmak durumundaydı. Özellikle et²⁶, süt mamulleri²⁷ komşulara ve akrabalara belirli oranda dağıtılmaktaydı. Köydeki yoksul, kimsesiz, dul vb. dezavantajlı durumdaki kişilere temel besin maddelerinden verilmekteydi.

Paylaşma, dayanışma, kendi kendine yeterlilik üzerine kurgulanmış toplumsal yapı içerisinde insanlar eşite yakın olanaklar içerisinde yaşamaktaydı. Çünkü refah seviyeleri bakımından, genelde temel fizyolojik ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir yaşam tarzına sahiptiler. Zengin olan ile fakir olan arasındaki en önemli farklılık barınma, giyim ve yeme ihtiyaçlarının karşılanması sırasında ortaya çıkan küçük farklardan müteşekkildi. Bu farklılıkların kapanmasına yönelik çeşitli paylaşım âdetleri oluşturulmaktaydı. Bu âdetlerin pratikte görünüşleri şöyleydi; Görülen tüketim maddesinden verme (göz hakkı), komşuya, akrabaya ve yoksula tükettiğinden verme, sofrayı gören kişiyi sofraya çağırma, bayramlarda, cenaze törenlerinde, düğünlerde, arifanede, Ramazan (Oruç tutma ayı), Mevlit (Hz. Muhammed'in doğduğu ay) ayında vb. zamanlarda yemek yedirme şeklinde görülebilmekteydi.

Zenginlerin bir taraftan çok çalışıp diğer yandan elde ettikleri kazançlardan etrafındakilere yedirmesi onlara itibar sağlamaktaydı. Çok çalışmasına karşın cömert olmayan zengin insanların köy toplumu içerisinde itibarı oldukça düşüktü. Başkasına yedirmek, yardım etmek vb. davranışlar toplum içerisinde çok önemsenmekteydi.

Hane ve köy toplumu içerisinde kişiler toplumsal sorumluluklar üstlenerek ve paylaşım gelenekleri uygulayarak açlığı önleme ve gıda güvencesi sağlama pratikleri oluşturmaktadır.

Sonuç

Gıda tüketimi insanın zorunlu bir yaşamsal faaliyetidir. Bu zorunluluk insanı araştırmaya yöneltmiş ve gıda arayışı sürecinde hayvanlardan ve bitkilerden yararlanma yolları bulmuştur. Gıda üretiminin yeterli düzeyde sağlanabilmesi, üretilen gıdanın düzenli paylaşılabilmesi açlığın önlenmesinde ve gıda güvencesinde temel meselelerdir.

Gıda üretiminin yeterli düzeyde sağlanabilmesi için birçok önlem alınmıştır. Kendi yetiştirdikleri hayvan ve bitkiler çeşitlendirilmiş, ekili tarım arazisi artırma yoluna gidilmiş, hanelerin tarlaları köy arazisi içerisinde birçok yere dağıtılmış, yiyecek saklama yöntemleri geliştirilmiş, hanenin bağımlılığı azaltılmış, yenilebilir otlardan, yabani hayvanlardan

²⁶ Köydeki birçok hane kış aylarında yemek için büyükbaş hayvan kesmektedir. Bu hayvanının bir kısmı komşulara, akrabalara ve yoksullara dağıtılmaktadır. Her yıl kurban bayramına kesilen hayvanların etinin büyük çoğunluğu hanenin dışındaki kişilere dağıtılmakta ve bayram kutlamasına gelen kişilere ikram edilmektedir.

²⁷ Haneler sütlerini biriktirerek sırayla süt mamulü yapmaktadır. Süt mamulü yapma sırası gelen ürettiklerinden komşularına, akrabalarına ve dezavantajlı gruplara vermektedir.

yararlanılmış, ürünleri koruyabilmek için çabalar gösterilmiş, ürünlerin yetiştirilmesinde ve insanın ihtiyacında temel fonksiyona sahip olan suyla ilgili çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Diğer yandan üretilen gıdanın eşit paylaşımında önemli görülen birçok uygulama tespit edilmiştir. Bunlardan en önemlisi kişilerin en küçük halkadan başlayarak sorumluluk yüklenmesidir. Akrabasına, komşusuna, dezavantajlı gruplara, fakirlere yönelik yediklerinden verme âdetleri geliştirilmiştir.

Yenilebilecek hayvan ve bitki çeşitliliğinin artırılması kış, sel, dolu, yangın, hastalık, savaş vb. durumlarda hayatta kalmalarını sağlamaktadır. Hayvanlar canlı yiyecek stoku olduğu için her zaman insanın beslenmesinde önemli yere sahiptir. Tahıllar besleyici ve kolay depolanabildiği için, etin yanında önemli bir besin kaynağı olarak yerini almaktadır. Yetiştirdikleri hayvan ve bitkinin ellerinden çıkması durumunda ise yabani yenilebilir bitki ve yabani hayvanlardan yararlanılmaktaydı.

İki önemli savaşın yörede üretilen ürünleri değiştirdiğinden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi 93 Harbi (1877-1878), diğeri ise Birinci Dünya Savaşıdır (1915). Birinci dünya savaşı sırasında ilan edilen seferberlik, en önemli dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu süreden sonra insanların bağ, bahçe ve bostandan buğdayın baş tahıl olarak kabul edildiği arpa, çavdar ve mısır şeklinde görülen temel gıda maddelerine dönüşleri, araştırma yöresinde edinilen bulgular arasındadır. Savaş sırasında bağ ve bahçelerin zarar görmesi, bostan işlerinin zaman alması, aynı zamanda bostandan elde edilen ürünlerin zayı olma ihtimali ve açlığın çoğalması bitkilerden tahılları ve hayvanlardan koyunu önemli gıda güvencesi haline getirmiştir.

Yapılan araştırmada kişilerin açlığı önlemeye yönelik çabalarının yanı sıra dengeli beslenmesinden de söz edilebilir. Çünkü tüketimleri içerisinde tahıllar, meyveler, sebzeler, etler, süt mamulleri ve yağlar görülmektedir.

Hayvan ve bitki çeşitliliğinin artırılması işgücünün daha verimli çalışmasına olanak vermektedir. Çünkü hayvan bakımı yılın tamamına yayılan çalışma gerektirmekteydi. Diğer yandan tahıl, meyve, sebze vb. bitkilerin yetiştirilme takvimleri farklı zaman aralıklarına denk gelmekte ve köylüler sırasıyla bu işleri yapmaktaydı. Böylece köylüler dengeli bir çalışma hayatı içerisinde çalışmaktaydı.

Üretim ve tüketim süreçlerinin her birinde israf yok denecek kadar azdı. İnsanların yediklerinden arta kalanlar hayvanlara ve bitkilere verilmekteydi. Hayvanlardan arta kalanlar bitkilere verilmekteydi. Böylece sistemli döngü devam etmekteydi.

Binlerce yılın tecrübesi sonucunda oluşan geleneksel köy yaşamının açlığı önleme ve gıda güvencesini sağlama yönünde önemli yol göstericiliği söz konusudur. Bu bilgiler, geleneksel ekolojik bilgi çerçevesinde de değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Yazılık Kaynaklar

- Bascom, W. R. (2003). Halk bilimi (folklor) ve antropoloji. *Milli Folklor*, 8 (58), 162-170.
- Bates, D. G. (2013). *21. yüzyılda kültürel antropoloji insanın doğadaki yeri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cerrahoğlu, M. (2016). Halk biliminin işlevsel çözümleme modellerine göre yâran geleneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 543-558.
- Çetinkaya, N. - Yıldız, S. (2018). Erzurum'un yenilebilir otları ve yemeklerde kullanım şekillerine yönelik bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 482-503.
- Demirbaş, N. - Atış, E. (2005). Türkiye tarımında gıda güvencesi sorununun buğday örneğinde irdelenmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 179-190.
- Demirezer, L. Ö. (2019). *A'dan Z'ye tıbbi bitkiler*. İstanbul: Hayykitap Yayınları.
- Eserpek, A. (1977). Türk köy ailesinde işbölümüne ilişkin yapısal değişimler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 136-152.
- Eştürk, Ö. - Ören, M. N. (2012). Türkiye kırsalında gelir dağılımı istihdam ve gıda güvencesi. *10. Ulusal Tarım Kongresi*, 50-56, Konya.
- Gün, S. - Dellal, İ. - Ünüvar, F. İ. (2012). Türkiye'de Toprak Politikası ve Kırsal Yoksulluk. *10. Ulusal Tarım Kongresi*, 1-8, Konya.
- Kabak, T. (2016). Beslenme ve mutfak ekseninde somut kültürel unsurlar. *Halk Bilimi El Kitabı*, (ed.: Mustafa Aça), 280-291, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
- Kara Düzgün, Ü. (2016). Kültür bilimlerinin bir şubesi olarak halk bilimi. *Halk Bilimi El Kitabı*, (ed.: Mustafa Aça), 26-51, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
- Karaoğlu, E. S. vd. (2018). Erzurum'da yetişen ve halk arasında tıbbi önemi olan bazı bitki türleri. *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (3), 224-239.
- Kartal, N.,- Demirhan, Y. (2014). Türkiye'de kentsel yoksulluğun kırsal nedenleri ve çözüm önerileri üzerine. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 135-154.
- Kocadağ, S. vd. (2021). Türkiye'de yenilebilir ot tüketim durumu. *Sağlık ve Toplum*, 31 (2), 195-203.
- Kökler, N. (2020). *Yenilebilir yabani bitkilerin gastronomik açıdan değerlendirilmesi: Erzurum Uzundere örneği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi*. (çev.: Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (çev.: O. Akınhay-D. Kömürcü), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Önal, M. (2012). *Olur, Oltu ve Şenkaya yöreleri tıbbi ve aromatik bitkileri*. Erzurum: Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Önal, M. A. (2019). *Osmanlı müesseseleri tarihi*. Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Sarıtaş, S. (2021). *Halkbilimine giriş I*. Ankara: TÜBA.

- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. Viyana: OAW.
- Türkdoğan, O. (2013). *Türkiye'nin etnik yapısı*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Yolcu, M. A. (2018). Geleneksel ekolojik bilgi bağlamında Çanakkale halk botaniği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 16 (24), 63-77.
- Yolcu, M. A., - Aça, M. (2019). Geleneksel ekolojik bilgi ve folklor. 25(100), *folklor/edebiyat*, 861-871.

Elektronik Kaynaklar

- FAO. World agriculture: An food and agricultural organization perspective. <http://www.fao.org/DOCREP/005/Y4252E/y4252e00.htm> (Erişim: 12. 01. 2020).
- Osmanlıca Türkçe sözlük*.
<https://www.osmanlicaturkce.com/?k=M%C3%BCtenavib&t=@> (Erişim: 02 25, 2022).

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: M. Öztaş, Aksu 1944. (Görüşme: 07.2017)
- KK-2: M. Ateş, Sapaca 1945. (Görüşme: 08.2018)
- KK-3: H. Han, Yayla 1940. (Görüşme: 07.2021)
- KK-4: A. Macit, İğdeli 1937. (Görüşme: 07.2017)
- KK-5: R. Mansur, İnancı 1938. (Görüşme: 08.2017)
- KK-6: Z. Akbulut, İlkaynak 1940. (Görüşme: 07.2017)
- KK-7: A. Gündoğdu, Samikale 1955. (Görüşme: 07.2018)
- KK-8: A. İspir, Çardaklı 1933. (Görüşme: 08.2017)
- KK-9: O. Atmaca, Gözalan 1952. (Görüşme: 06.2017)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Araştırmaya 2019 yılından önce başladığı için etik kurul belgesi alınmamıştır. / Ethics committee certificate was not obtained because the research was started before 2019.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.